

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ПРОГРАМИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 159.923.2 : 327

Т. В. Краснопера

Професійна діяльність фахівця з міжнародних відносин поєднує виконання інформаційно-аналітичних, репрезентативних та комунікативних функцій. Основною передумовою її ефективності є високий рівень професійної підготовки спеціаліста з міжнародних відносин, невід'ємною складовою якої виступає іншомовна комунікативна компетентність. При цьому навряд чи можна переоцінити значення рівня сформованості аудитивних навичок, оскільки процес комунікації – двосторонній, він поєднує говоріння і сприймання усного мовлення.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що для наукового вирішення проблеми психологічних особливостей розвитку іншомовних умінь загалом та навичок аудіювання, зокрема, існує достатня теоретична база. Науковцями досліджувалася психологічна природа аудіювання (О. М. Вєтохов, О. Ф. Волобуєва, Н. І. Гез, М. І. Жинкін, І. О. Зимня, І. В. Ковальчук, Л. Ю. Куліш, А. Anderson, Т. Lynch, W. M. Rivers, S. Rixon, P. Sewell, M. Underwood тощо); вивчалися індивідуально-психологічні особливості функціонування пізнавальних процесів, які безпосередньо впливають на рівень навченості аудіювання (Л. М. Бутівченко, Н. П. Дієва, М. Ф. Добринін, М. Г. Каспарова, Л. М. Кузьмініх, О. М. Леонтьєв, Л. О. Осколкова, В. Ф. Сибірякова, О. М. Соколов, А. Anderson, W. Apelt, K. C. Diller, D. Kempler, T. Lynch, D. Nunan, C. C. Tillmore, W. Wang та ін.); розроблялися питання технології навчання аудіювання (С. В. Гапонова, Н. І. Гез, Н. В. Єлухіна, Н. Є. Жеренко, С. Л. Захарова, О. Б. Метьюлкіна, Г. В. Рогова,

Н. К. Скляренко, Н. В. Сопілко, В. В. Черниш, О. В. Кміть, А. Anderson, G. Brown, S. Deller, A. Doff, M. Geddes, T. Lynch, M. Underwood та ін.).

Значення цих досліджень є величезним. Разом із тим можна констатувати, що недостатня увага як вітчизняних, так і зарубіжних учених приділяється безпосередньо психологічній стороні ефективної організації навчального процесу у вищих закладах освіти. Практично відсутні дослідження, спрямовані на обґрунтування та розробку системи вправ, метою яких є розвиток навичок аудіювання на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Цим і визначається актуальність дисертаційного дослідження, присвяченого психологічним особливостям розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

Метою цієї статті є висвітлення результатів експериментального дослідження ефективності програми розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин під час вивчення іноземної мови, яка містить у собі авторський алгоритм системи вправ з урахуванням психологічних та психофізіологічних особливостей цього процесу.

Виявлення ефективності використання розробленої під час нашого наукового дослідження програми розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин на заняттях з іноземної мови у ВНЗ потребувало експериментального дослідження. На сьогодні практично відсутні роботи, у яких були б відображені результати ґрунтовних досліджень щодо вдосконалення навичок аудіювання студентів з урахуванням психологічних і психофізіологічних особливостей цього процесу. Зважаючи на ключову роль, яку відіграє аудіювання у структурі професійної компетенції, та на його невід'ємність у формуванні комплексу іншомовних навичок разом із читанням, письмом і говорінням, існує нагальна потреба у проведенні наукового експерименту.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Хмельницького національного університету в три етапи впродовж 2005–2010 років. До проведення експерименту було залучено студентів I та II курсів Хмельницького

національного університету спеціальностей “Міжнародні економічні відносини” і “Міжнародна інформація” напрямку 0304 “Міжнародні відносини” загальною чисельністю 244 особи.

Щодо вибірки, то, як і вимагає процедура проведення формувального експерименту, було сформовано експериментальну групу (ЕГ) та контрольну групу (КГ). До складу ЕГ відібрано 123 студенти спеціальності “Міжнародні відносини”, до КГ – 121 студент, тобто кількість людей в ЕГ і КГ була майже однаковою. Склад учасників у вибірках визначався з урахуванням умов репрезентативності й однорідності вибірок. Дотримання цих вимог забезпечувалось за рахунок збереження однорідності за основними якісними показниками, а саме:

- 1) вік студентів (17–19 років);
- 2) розподіл студентів за статтю у ЕГ та КГ є рівномірним;
- 3) зарахування до університету було здійснено за результатами зовнішнього незалежного оцінювання;
- 4) середній рівень успішності з іноземної мови є однаковим;
- 5) заняття у зазначених навчальних групах проводили одні і ті ж викладачі.

Крім того, умови навчання, перелік навчальних дисциплін, а також кількість осіб у навчальних групах для КГ та ЕГ були практично однаковими.

На першому етапі дослідження (2005–2006 рр.) здійснювався теоретичний аналіз наукової літератури, визначалися концептуальні підходи до вивчення проблеми, проводилося формування експериментальної вибірки, розроблялася програма дослідження і підбиралися відповідні методи його проведення.

На другому етапі (2007–2008 рр.) було проведено дослідження психологічних особливостей розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин, визначено труднощі опанування навичок аудіювання, що зумовлені психологічними та психофізіологічними чинниками, й особливості сприймання різних видів мовлення у механічному звучанні, а

також було досліджено питання психологічних особливостей навчальної взаємодії викладача та студента під час розвитку навичок аудіювання із застосування технічних засобів навчання в умовах ВНЗ.

На третьому етапі (2009–2010 рр.) було сформульовано алгоритм системи вправ як складової авторської програми розвитку навичок аудіювання, а також експериментально перевірено і проаналізовано результати експериментального дослідження ефективності розробленої програми.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження, порівняння результатів контрольних й експериментальних груп надали можливість визначити стан предмета дослідження на початку експерименту.

Для проведення формувального експерименту було здійснено оцінку рівня розвитку навичок аудіювання до початку роботи за розробленою системою вправ (за системою оцінювання ECTS). Виявилось, що переважна більшість студентів як експериментальної, так і контрольної груп знаходяться на середньому рівні відповідно до розвитку навичок аудіювання іноземної мови та мають оцінку С (“добре”). Найменша кількість студентів має оцінку А (“відмінно”). Отримані дані демонструють також, що значна кількість студентів має оцінки D і E, які відповідають вітчизняній оцінці 3 (“задовільно”). Це свідчить про низький рівень здатності або практичну нездатність використання навичок аудіювання у навчальній іншомовній діяльності, якщо вже не говорити про ефективне виконання майбутніх професійних обов’язків. Крім того, такий загальний низький рівень розвиненості навичок аудіювання свідчить про недосконалість існуючої системи роботи над аудитивним матеріалом під час вивчення іноземної мови у загальноосвітній школі та, як наслідок, на заняттях з іноземної мови у ВНЗ. Це ще раз підкреслює актуальність нашого дослідження.

Зрозуміло, що для доведення достовірності отриманих під час експериментального дослідження результатів необхідним є застосування методів математичної статистики. З метою статистичної перевірки однорідності складу КГ та ЕГ нами було застосовано статистичний λ -критерій Колмогорова-Смирнова [4, с. 142–155].

Емпіричне значення λ -критерію Колмогорова-Смирнова розраховувалось за формулою:

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n^{(1)} \cdot n^{(2)}}{n^{(1)} + n^{(2)}}},$$

де $n_i^{(1)}, n_i^{(2)}$ – кількість осіб ЕГ і КГ відповідно, що знаходяться на зазначеному рівні; f_1, f_2 – відносні частоти; f_1^*, f_2^* – накопичені частоти; d – максимальна різниця накопичених частот. Одержане емпіричне значення критерію порівнювалось із критичним $\lambda_{кр} = \begin{cases} 1,36 & (p \leq 0,05) \\ 1,63 & (p \leq 0,01) \end{cases}$.

Згідно з правилом перевірки статистичних гіпотез, якщо емпіричне значення критерію виявляється більшим від критичного значення, то між вибірками є суттєві розбіжності. Якщо ж емпіричне значення критерію є меншим відповідного критичного значення, справедливою є статистична гіпотеза про відсутність розбіжностей між вибірками за досліджуваною ознакою. Наведені статистичні розрахунки свідчать про однорідність складу ЕГ та КГ за досліджуваною ознакою, оскільки отримане

$$\lambda_{emn} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n^{(1)} \cdot n^{(2)}}{n^{(1)} + n^{(2)}}} = 0,0535.$$

На початку формувального експерименту було проведено також вхідний контроль за результатами успішності навчання з іноземної мови. Отримані у результаті цього дані демонструють відповідність між загальною оцінкою з іноземної мови і рівнем розвитку навичок аудіювання студентів, оскільки, як уже згадувалося, навчання всіх видів мовленнєвої діяльності відбувається одночасно. Аналіз реально отриманих у дослідженні розподілів учасників експерименту був необхідним для підтвердження або заперечення теоретичних припущень щодо результативності запропонованої програми.

Виходячи з проведеного теоретичного аналізу, нами було сформульовано власний підхід до вирішення проблеми аудитивної підготовки майбутніх фахівців з міжнародних відносин. Наша гіпотеза полягає в тому, що врахування психологічних особливостей процесу сприйняття іноземної мови на слух

(аудіювання), розуміння цілісної психологічної структури цього процесу та внутрішнього мовлення як критерію успішності розвитку навичок аудіювання є обов'язковим для розробки ефективної програми розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

Отже, нами було розроблено програму ефективного розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин. Програму було побудовано з урахуванням таких теоретичних психофізіологічних передумов розвитку навичок аудіювання: особливостей сприйняття мови на слух суб'єктами навчання; механізмів рецепції, сегментування мовленнєвого ланцюга й оперативної пам'яті; процесів антиципації та довготривалої пам'яті; особливостей цілісної психологічної структури процесу аудіювання; внутрішнього мовлення як критерію успішності розвитку навичок аудіювання.

Крім того, було визначено такі умови реалізації розробленої програми:

– урахування психологічних особливостей процесу сприйняття іноземної мови на слух (аудіювання), розуміння цілісної психологічної структури цього процесу і внутрішнього мовлення як критерію успішності розвитку навичок аудіювання;

– урахування труднощів розвитку навичок аудіювання, зумовлених психологічними та психофізіологічними передумовами, мовних особливостей діалогічного і монологічного мовлення у процесі їх сприйняття;

– забезпечення відповідності особливостям етапу опанування навичок аудіювання;

– організація на заняттях з іноземної мови оптимальної взаємодії викладача та суб'єктів навчання під час розвитку аудитивних навичок із використанням технічних засобів навчання;

– використання на заняттях з іноземної мови розробленої системи вправ, спрямованої на розвиток навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин;

– забезпечення функціональності системи вправ;

– дотримання оптимального рівня складності текстів для аудіювання, який визначається навчальною програмою та зоною актуального і найближчого розвитку навичок аудіювання кожного студента;

– дотримання принципів ситуативності, індивідуалізації та новизни навчання;

– підтримання позитивного переживання суб'єкта навчання своїх успіхів у процесі розвитку навичок аудіювання і стійкої мотивації до навчальної діяльності.

Отже, програма розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин реалізується на двох послідовних етапах: підготовчому до аудіювання та власне в аудіюванні. Крім того, необхідно зазначити, що початкові курси навчання у ВНЗ створюють основу формування професійності. Тому надважливим завданням цього етапу підготовки майбутнього фахівця є розвиток усіх видів іншомовної мовленнєвої діяльності одночасно. При цьому особливий акцент необхідно робити на розвитку навичок аудіювання, що є базою для здійснення ефективної іншомовної комунікації.

Метою першого – підготовчого до аудіювання – етапу є подолання наявних труднощів сприйняття іншомовного тексту на слух, зумовлених психологічними і психофізіологічними передумовами. Подолання цих труднощів, у свою чергу, сприяє розвитку навичок аудіювання. Підсистема вправ, які використовуються на першому етапі, містить умовно-комунікативні та комунікативні вправи для розвитку мовленнєвих навичок аудіювання, оскільки метою цього етапу є підготовка до аудіювання шляхом подолання труднощів, зумовлених психологічними і психофізіологічними передумовами. Саме ця підсистема вправ надає змогу одночасно виявити труднощі аудіювання, працювати над їх подоланням та дотримуватися при цьому принципу комунікативності, що є дуже важливим.

На другому етапі – власне в аудіюванні – відбувається послідовний цілеспрямований розвиток навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин. Цим визначається використання підсистеми умовно-

комунікативних і комунікативних вправ для підготовки до аудіювання й аудіювання текстів загального та професійного спрямування, що готує майбутніх фахівців з міжнародних відносин до реального іншомовного спілкування під час виконання професійних обов'язків після закінчення ВНЗ.

Кожен із цих двох етапів ґрунтується на загальній системі роботи, яка в свою чергу складається з трьох етапів: до прослуховування (передтекстового), у процесі прослуховування (текстового) і після прослуховування (післятекстового).

Невід'ємною складовою авторської програми є алгоритм системи вправ розвитку навичок аудіювання, оскільки він допомагає створити основу навчального процесу – ті вправи, завдяки виконанню яких відбувається досягнення визначених цілей.

Тут алгоритм розглядається як послідовність дій викладача у процесі розробки системи вправ з розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин під вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням у ВНЗ. Авторському алгоритму притаманні такі загальні та специфічні характеристики: детермінованість; результативність; масовість; дискретність; відсутність формалізації дій; відносність поняття “елементарності” операцій. Призначення алгоритму полягає в його використанні для керівництва процесом розвитку навичок аудіювання у майбутніх фахівців з міжнародних відносин.

Щодо поняття системи, то у нашому дослідженні розглядається система вправ, яка (за Н. І. Гез) трактується як “організація взаємопов'язаних дій (від рецептивних, елементарних за операційним складом до досить складних, комплексних за своїм характером, продуктивних), розташованих у порядку зростання мовних та операційних труднощів, з урахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь і навичок” [1, с. 31]. При цьому вправою вважається “спеціально організоване в навчальних умовах багаторазове виконання окремих операцій, дій або діяльності з метою їх опанування або вдосконалення” [3, с. 64]. Крім того, вправи повинні відповідати низці вимог:

мати чітко поставлене завдання та визначену мету виконання вправ, вимагати постійної реакції на почуте, забезпечувати мотивацію, бути спрямованими на успіх, бути простими щодо підготовки й організації виконання, забезпечувати швидку зворотну реакцію на виконання завдання студентами [5, с. 25–28].

На нашу думку, керівними принципами, яких необхідно дотримуватися під час розробки системи вправ ефективного розвитку навичок аудіювання, є:

- принцип комунікативності;
- принцип свідомості;
- принцип ситуативної спрямованості вправ;
- принцип використання наочності;
- принцип адекватності.

Отже, авторський алгоритм системи вправ з розвитку навичок аудіювання у майбутніх фахівців з міжнародних відносин, яка входить до програми розвитку навичок сприймання іншомовного мовлення на слух, має певну структуру. Розглянемо її детальніше.

1. Визначення завдань програми розвитку навичок аудіювання на заняттях з іноземної мови в умовах ВНЗ.

2. Обґрунтування змісту програми в структурі професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародних відносин і підбір відповідного аудитивного матеріалу.

3. Визначення структури навчального матеріалу та поділ його на фрагменти.

4. Визначення необхідного мінімального рівня розвиненості навичок, необхідного для роботи за програмою. Визначення фактичного рівня опанування навичок аудіювання.

5. Аналіз текстів з погляду можливих труднощів і пов'язаних із ними механізмів, розвитку яких можна досягти у результаті вправляння, та розробка відповідних завдань.

6. Створення ситуації комунікативності.

7. Вибір процедур контролю.

Фактично, уся робота з розвитку навичок аудіювання полягає у виявленні наявних труднощів і створенні сприятливих умов щодо їх подолання, оскільки труднощі можна й оминати, але у такий спосіб поставлених навчальних цілей досягти неможливо. Н. В. Єлухіна дає такі рекомендації щодо подолання труднощів, що виникають у процесі розвитку навичок аудіювання:

- добирати доступні та цікаві теми;
- формувати вміння сприймати тексти з певною кількістю незнайомих лексичних одиниць, фільтруючи інформацію;
- збільшувати темп звучання у межах одного повідомлення, а також уповільнювати темп мовлення за рахунок природних пауз між фразами;
- кількість текстів, які зачитуються викладачем, поступово зменшувати, надаючи перевагу автентичним усним текстам різної тематики і жанру;
- приділяти увагу аналізу мовної й екстралінгвістичної інформації, формувати відповідну соціолінгвістичну та соціокультурну компетенцію [2, с. 28–29].

Наприкінці формувального експерименту було проведено аналіз змін, що відбулись. Насамперед нами порівнювався рівень розвитку навичок аудіювання в ЕГ і КГ до та після проведення формувального експерименту. Так, на 10,57 % збільшилась кількість оцінок А за шкалою ECTS і на 17,88 % – оцінок В за шкалою ECTS. Відсоток студентів, які мають середній рівень сформованості навичок (оцінка С за шкалою ECTS), залишився практично незмінним (33,33 % та 31,71 % до і після проведення експерименту відповідно). Це пояснюється тим, що значно зменшилася кількість студентів, рівень сформованості навичок аудіювання яких залишився на задовільному рівні. Так, кількість оцінок D за шкалою ECTS зменшилася на 13 %, а оцінок E – на 13,82 %. Відтак, показник якості за досліджуваною ознакою зріс на 26,83 %, що є дуже високим показником.

Якщо порівняти отримані дані з відповідними результатами перевірки змін рівня розвитку навичок аудіювання в КГ на початок та завершення експериментального навчання, то необхідно зазначити, що в цій групі також

помітно підвищився рівень розвитку навичок аудіювання. На 5,78 % і 1,65 % збільшилася кількість студентів, які отримали оцінки А та В за шкалою ECTS відповідно. А кількість досліджуваних, що отримали оцінки D і E за шкалою ECTS, зменшилася на 4,14 % та 3,3 % відповідно. За рахунок зазначених вище змін кількість студентів, які мають середній рівень розвитку навичок аудіювання (оцінка С за шкалою ECTS), залишається незмінною.

Для нашого дослідження важливою є демонстрація ефективності експериментального навчання з використанням розробленої нами авторської програми щодо розвитку навичок аудіювання, тому ми порівнюємо результати аналізу успішності ЕГ і КГ після завершення експерименту. Для нашого дослідження значущою є різниця кількості високих оцінок (А та В за шкалою ECTS) і низьких оцінок (D та E за шкалою ECTS) в ЕГ та КГ, оскільки саме вони свідчать про досягнення поставлених навчальних цілей. Як свідчать отримані дані, в ЕГ кількість студентів із високим рівнем сформованості навичок аудіювання на 4,63 % (оцінка А за шкалою ECTS) і на 16,8 % (оцінка В за шкалою ECTS) перевищує відповідну кількість у КГ. Тобто, загалом кількість високих оцінок (А та В за шкалою ECTS) в ЕГ на 21,43 % перевищує їх кількість у КГ. Щодо кількості студентів, які продемонстрували низький рівень сформованості навичок аудіювання й отримали низькі оцінки (D та E за шкалою ECTS), то їх загальна кількість в ЕГ після проведення дослідження є значно нижчою, ніж у КГ – на 20,07 %. Зокрема, кількість студентів ЕГ із низьким рівнем сформованості навичок аудіювання на 10,07 % (оцінка D за шкалою ECTS) і на 10 % (оцінка E за шкалою ECTS) менша за відповідну кількість у КГ.

Для доведення значущості відмінностей між ЕГ та КГ на кінець формувального експерименту також було проведено статистичну обробку з використанням статистичного λ -критерію Колмогорова-Смирнова:

$$\lambda_{em} = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n^{(1)} \cdot n^{(2)}}{n^{(1)} + n^{(2)}}} = 1,6735 .$$

Одержане емпіричне значення критерію є більшим відповідного критичного значення, тобто справедливою є статистична гіпотеза про суттєві розбіжності між вибірками за досліджуваною ознакою. Наведені статистичні розрахунки свідчать про значущість змін, що відбулись в ЕГ за досліджуваною ознакою.

Крім того, наприкінці експериментального навчання нами також було здійснено аналіз змін, які відбулися в показниках успішності з іноземної мови. Рівень успішності з іноземної мови студентів ЕГ наприкінці проведення експерименту є досить високим (якісний показник 78,05 %), а студентів КГ – відчутно нижчий (якісний показник – 60,33 %).

Для перевірки значущості змін успішності навчальної діяльності в КГ та ЕГ було застосовано також статистичний λ -критерій Колмогорова-Смирнова:

$$\lambda_{\text{емп}} = d_{\text{max}} \cdot \sqrt{\frac{n^{(1)} \cdot n^{(2)}}{n^{(1)} + n^{(2)}}} = 1,3838.$$

Зміни успішності з іноземної мови є достатньо значущими. Достовірність перевищує 95 %.

Отже, підводячи підсумки проведеного формувального експерименту, можна констатувати, що запропонована програма розвитку навичок аудіювання майбутніх фахівців з міжнародних відносин є ефективною і дієздатною. Застосування методів математичної статистики надало можливість підтвердити достовірність змін, які відбулись у респондентів ЕГ за рівнем розвитку навичок аудіювання й успішності з іноземної мови на достатньому (більше 95 %) рівні значущості.

Серед перспективних напрямків подальшого дослідження – розробка практичних рекомендацій викладачам вищих навчальних закладів щодо використання авторського алгоритму системи вправ та авторської програми розвитку навичок майбутніх фахівців з міжнародних відносин на заняттях з іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Гез, Н. И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1969. – № 6. – С. 28–35.
2. Елухина, Н. В. Преодоление основных трудностей понимания иноязычной речи на слух как условие формирования способности устно общаться / Н. В. Елухина // Иностранные языки в школе. – 1996. – № 4. – С. 25–29.
3. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
4. Сидоренко, Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб : ООО Речь, 2003. – 350 с.
5. Ur Penny. Teaching listening comprehension / Penny Ur. – Cambridge, University Press, 2001. – 173 p.

Рецензент: доктор психологічних наук, доцент Волобуєва О. Ф.